

Димитър Бояджиев

ОНОМАСТИЧНАТА ДЕЙНОСТ НА АКАД. ВЕСЕЛИН БЕШЕВЛИЕВ

Веселин Бешевлиев бе преди всичко класически филолог и основните му интереси са насочени към античните надписи от България и към литературните паметници, свързани с историята на нашите земи през античността и в началото на Първото българско царство. Тези негови интереси по естествен начин го довеждат до проблемите на ономастиката – проблеми, чиято сложност се равнява на тяхната значимост за проследяването на етногенетичните процеси на Балканите.

Цялостната дейност на Веселин Бешевлиев като класически филолог и историк е характеризирана подробно и компетентно в две статии, поместени в сборника, посветен на неговата седемдесета годишнина (*Studia in honorem Veselini Beqevliev*, София, 1978). Автор на първата статия (*Veselin Beqevliev le philologue classique*) е проф. д-р Георги Михайлов, а на втората (*Dans le sillon de l'histoire médiévale bulgare*) – проф. д-р Василка Тъпкова-Займова. В същия сборник е поместена и библиография на трудовете на В. Бешевлиев до 1976 г., съставена от Живка Велкова; авторът на настоящите редове изготвя библиография на трудовете, излезли от 1976 до 1988 г. (Съпост. езиковедство, 1990, № 1, 103–104).

Като се има предвид, че публикациите, в които Веселин Бешевлиев засяга проблеми на ономастиката, са *стотици*, ще споменем само най-важните заглавия и ще се опитаме да дадем обща представа за характера на ономастичните му приноси.

Книгата *Проучвания върху личните имена у траките* (София, 1965) е забележителна с подхода, който авторът възприема спрямо езиковия материал. Той основателно набляга на факта, че антропонимията е най-неблагоприятният за разкриване на етимологията дял от ономастиката и заявява, че ще се въздържа от несигурни етимологически разсъж-

дения. В замяна на това той се домогва до нещо друго, нещо, което е по силите само на епиграф с дълбока ерудиция и богат опит от практическа работа с паметниците. В тази книга Веселин Бешевлиев прави наблюдения, които представят движението на личните имена у траките в конкретния социокултурен контекст, т. е. той успява да проследи в кои случаи тракийското именуване е традиционно и устойчиво, а наред с това – в кои случаи то се повлиява от антропонимичните системи на елините и римляните. Резултатите от това проучване сочат, че до края на римската епоха автохтонният елемент запазва своята устойчивост. Не е нужно да поясняваме каква е ценността на наблюденията от подобен тип – достатъчно е да напомним, че тази книга е преведена на немски език и издадена в Амстердам от престижното издателство на Адолф Хакепт (Veselin Beševliev, *Untersuchungen über die Personennamen bei den Thrakern*, Amsterdam, 1970).

Апологетичното съчинение на Прокопий Кесарийски “За строежите”, чиято цел е да прослави фортификационните работи, извършени по заповед на император Юстиниан I (527 – 565), е основен извор за историческата география на Балканския полуостров от Юстинианово време. То съдържа уникален и много богат топонимичен материал – предимно от гръцки, латински и тракийски произход, но разбира се, атрибуирането на даден топоним към даден език поражда чести спорове. Този топонимичен материал привлича интереса на акад. Владимир Георгиев, който му отделя голямо внимание в книгата си “Въпроси на българската етимология” (София, 1958) и “Българска етимология и ономастика” (София, 1960). Основното в тези две книги е, че Георгиев определя значителен брой от Прокопиевите топоними като славянски. Веселин Бешевлиев посвещава много изследователски усилия на Прокопиевото съчинение: те са увенчани от книгата *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops Werk "De aedificiis"* (Amsterdam, 1970). В тази книга авторът критично обобщава постиженията на своите предходници и подлага имената на изчерпателен филологически и исторически анализ, в резултат на което проблемът за езиковата принадлежност на голям брой топоними намира решение.

Сред продукцията на Веселин Бешевлиев преобладават епиграфските публикации, в които издателят най-напред определя четенето, а след това взема отношение и към етимологията (или езиковата атрибуция) на съдържащите се в надписите местни и лични имена. С други думи, епиграфските публикации на Веселин Бешевлиев съдържат огромен брой частни приноси по ономастични проблеми. Измежду тези публикации се открояват три книги – *Епиграфски приноси* (София, 1952), *Spätgriechische*

und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien (Berlin, 1964) и *Първобългарски надписи* (София, 1992). Ономастичните приноси, съдържащи се в тези книги, представляват в най-голямата си част езикови атрибуции, извършени със завидна вещина. Веселин Бешевлиев познава отлично специалната литература в няколко различни разклонения на филологическото знание и това му позволява да разкрива точно езиковата принадлежност на имената или – след трезва преценка на вариантите – да посочва най-вероятната езикова принадлежност. Той познава всички проблеми на гръцката ономастика; познава в съвършенство тракийските езикови остатъци и винаги бива в течение на най-новите идеи в областта на тракийското езикознание; познава и проблемите на народния латински език (*Latin vulgaire*) и сравнителното романско езикознание, което му позволява да идентифицира като латински немалко имена, променени до неузнаваемост поради действието на звуковите закони от протороманския период на латинския езиков развой; познава ономастичния материал не само от Тракия и Мизия, а от целия Балкански полуостров и от малоазийския регион. Той ползува меродавните пособия по келтска и египетска ономастика; бива наясно със заплетени проблеми на езика на Аспаруховите българи; и още – може би най-важното – той никога не си позволява да атрибуира дадено име към един или друг език, без да е проверил историческите предпоставки за това.

В продължение на няколко десетилетия сбирката *Епиграфски приноси* бива една от най-често цитираните книги както от езиковеди, така и от историци и епиграфи. Причината за това е, че по-голямата част от надписите в нея се публикуват за първи път. Веселин Бешевлиев има голямата заслуга, че по време на работата си като завеждащ на Епиграфския отдел при Археологическия музей в София установява наличието на голям брой латински и гръцки надписи, постъпили в Музея, но останали непубликувани от първооткривателите. Днес по-голяма част от тези надписи вече са намерили своето място в съответните корпуси, а именно: гръцките надписи от античната епоха са издадени в корпуса на проф. Георги М и х а й л о в; късните латински и гръцки надписи са издадени от самия Веселин Бешевлиев в собствения му корпус, обединяващ този тип паметници; латинските надписи от Северна България, намерени между реките Искър и Янтра, са издадени в корпуса на проф. Борис Г е р о в. Но въпреки това, дори и днес – повече от четири десетилетия след излизането на книгата, замислена като предварителна публикация – тя продължава да бъде единствено издание на няколко латински надписа от България, съдържащи ценен ономастичен материал. Причината за това е липсата на латинските надписи от Южна, Североизточна и Северозападна България.

Корпусът на гръцки и латински надписи от България представя група паметници, обособена по хронологичен критерий, но всъщност тук прилагателното “късни” е равнозначно на “раннохристиянски”. Поради това антропонимичният материал от тази група паметници е специфичен: той разкрива етническата принадлежност на носителите на имената в несравнимо по-малка степен, отколкото при езическите паметници. Проблемите на раннохристиянската топонимия са по-различни: изследователят е доста ограничен в наблюденията си над етническия състав на населението от съответната област, но в замяна на това проследяването на разпространението на християнските паметници (и в частност на християнската антропонимия) е важен принос към историята на ранното християнство – дисциплина, която се радва на международен престиж и от която християнската антропонимия е неотделима съставна част. Като се вземе предвид, че тракийските земи са естествен хинтерланд на столицата на Източната Римска империя, става ясно, че старохристиянските надписи от България са пръвостепенен извор за изясняването на един извънредно важен исторически проблем – този за утвърждаването на християнството като господстваща религия в римския Изток.

Говорейки за корпуса на късните гръцки и латински надписи от България, редно е да поясним една особеност на този вид паметници, за да представим по-ясно заслугата на издателя Веселин Бешевлиев. Когато надписите са официални, обикновено шрифтът им се чете задоволително; но когато става дума за частни надписи (а повечето са такива), разчитането е извънредно трудно, тъй като през раннохристиянската епоха наблюдаваме повсеместен спад на културата на писмото, който се изразява в игнорирането на правописа, водещо често до смислови колебания, и в използването на т. нар. курсивно писмо, което за неупражненото око наподобява детски драскулки и се чете изключително трудно. Затова и християнската епиграфика е самостоятелна дисциплина, в която Веселин Бешевлиев бива един от най-известните и авторитетни специалисти. След излизането на неговия корпус през 1964 г. той продължава да публикува новооткритите християнски надписи от България, а също и да коригира четенията на други издатели. Откриването на нови паметници (някои от които ценни и с това, че поднасят съвсем нови опомастични факти, например нови тракийски топоними) накара Веселин Бешевлиев да се заеме с второ издание на този корпус. На това начинание той посвещава години напрегнат труд.

Второто издание на късните гръцки и латински надписи от България (за съжаление все още неотпечатано) съдържа една необичайна особеност. След края на Втората световна война се утвърждава практиката

античните и раннохристиянски надписи да се издават в национални корпуси, т. е. в корпуси, включващи паметниците, открити в пределите на съвременните междудържавни граници. Тази практика е разбираема, тъй като за изследователите на античните надписи пътуванията в чужбина не винаги са лесно осъществими. Но тя има един съществен недостатък – тъй като днешните междудържавни граници рядко съвпадат с естествените граници на античните области, националните корпуси не представят материала от дадена антична област. Те представят материала, намерен вътре в днешните граници на една или друга държава, т. е. било част от античната област, било две или повече антични области. Това създава неудобства за изследователя (без разлика дали е филолог или историк), тъй като наследството на древността се изучава по исторически обособени области с повече или по-малко устойчив етнически състав. Особено неестествено в това отношение е междудържавното разделение на Северна и Южна Добруджа, тъй като в древността тези земи са образували територията на провинция Мала Скития. Тази провинция е била силно романизирана поради наличието на множество укрепени селища; освен това – от гледна точка на разпространението на ранното християнство – тя изобщо не е свързана с провинция Дакия, понеже последната е напусната от римляните в 271 г. и на нейната територия новата религия не е могла да намери разпространение. Вземайки предвид всичко това, Веселин Бешевлиев решава да включи в новото издание на своя корпус също и късните гръцки и латински надписи от Северна Добруджа, нарушавайки установената практика и нагърбвайки се с тежката задача да публикува паметници, които не са достъпни в България. Благодарение на необикновената си ерудиция и опит, той успява да изпълни тази задача. Второто издание на корпуса ще предостави на специалистите първокласно обработени изворови материали, в които историческото единство на римската провинция Мала Скития е непокътнато.

Над корпуса *Първобългарски надписи* Веселин Бешевлиев работи много десетилетия. Този корпус съдържа деветдесет и четири паметника, два от които са на езика на Аспаруховите българи, а останалите – на разговорния гръцки от епохата. Тези не така многобройни паметници представляват изключителен интерес, понеже са непосредствен извор за историята на началния период на Първата българска държава. Четенето и тълкуването им никак не са лесни: в съответната литература са водени многогодишни спорове по всевъзможни проблеми, включително и относно това дали гръцкият език на тези надписи не е “неправилен”, т. е. дали не е бил повлиян от фактори, които не се поддават на филологическа интерпретация. На Веселин Бешевлиев принадлежи изключителната заслуга

да докаже, че гръцкият език на надписите е нормален, а особеностите в тях се дължат на закономерната еволюция на граматичния му строй. Ориентирайки се с проникновение в проблематиката на древните тюркски езици, Веселин Бешевлиев успява да направи принос и към интерпретацията на езика на Аспаруховите българи, макар че данните, с които разполагаме за този език, са съвсем оскъдни. Ономастичните атрибуции, съдържащи се в корпуса на първобългарските надписи, са резултат от задълбочени проучвания и се приемат от специалистите. Те засягат лични, родови и народностни имена, както и известен брой топоними, по-голямата част от които засвидетелствувани и в по-стари извори.

До края на живота си Веселин Бешевлиев усуморно разработва проблемите на древнознанието. Една от последните му публикации, съдържаща ономастични приноси, е онадсловена *Miszellen* (- In: *Studia in Honorem Borisi Gerov*, Sofia, 1990, 17-29). Тя хвърля нова светлина върху езиковата принадлежност и фонетичния облик на името на град *Видин*, свързвайки ги убедително с данните за етническия състав и миграциите на населението в българските земи през периода на късната античност.